

О. Г. Важеніна,

*канд. філол. наук,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
доцент кафедри української мови,
теорії та історії української і світової літератури*

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ДОМІНАНТИ ХИМЕРНОГО ДИСКУРСУ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Статтю присвячено дослідженню авторської стилістики Євгена Гуцала, зокрема виявленню лінгвостилістичних домінант химерного дискурсу письменника. Матеріалом дослідження слугувала химерна трилогія письменника «Позичений чоловік», «Приватне життя феномена», «Парад планет». Встановлено, що вербалізаторами авторського химерування Євгена Гуцала виступає складна система лексико-фразеологічних засобів з домінуванням різних виявів авторської видозміни фразеологізмів.

Ключові слова: афоризм, синонімізація фразеологізмів, перифраза, перифрастичне поле, *оказіональне фразеотворення, тавтологічні фразеологічні вирази, химерійна модальність.*

Постанова проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. У сучасній лінгвістиці лінгвостилістичний аналіз та інтерпретація художнього тексту є одними з найактуальніших питань, які привертають увагу науковців багатоплановістю дослідження. Художній текст вивчається на матеріалі творів різноманітних жанрів художньої літератури, що характеризуються своєрідною структурно-композиційною й мовностилістичною організацією, яка впливає на процеси розуміння адресатом творчих інтенцій письменника. Увага до мови художніх творів пояснюється бажанням отримати за допомогою лінгвістичних даних уявлення про механізм творення художньо естетичної образності мови. Лінгвістичний словник письменника відбиває емоційно-оцінне сприйняття світу, віддзеркалює світ

емоцій у їх мовно-національному вираженні. З цього погляду привертає увагу своєю неповторністю та оригінальністю мовотворення текстопростору химерної трилогії Євгена Гуцала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Твори химерної прози Євгена Гуцала вже стали джерельною базою для багатьох мовознавчих студій. Дослідники часто вивчають поетику текстів, а також індивідуальний стиль письменника. З-поміж дослідників-лінгвістів химерної манери оповіді Євгена Гуцала варто назвати: Н. Бойко (фразеологічні синоніми), Л. Давиденко (традиційні фразеологізми), Ж. Колоїз (парономазія, антонімія фразеологічних одиниць), Є. Конопленко (прислівникові фразеологізми), О. Семенюк (загадки, прислів'я і приказки), Н. Пасік (фразеологізми як домінанти химерності художнього мовлення Євгена Гуцала), А. Попович (ономастичні засоби створення комічного; комічні евфемізми), А. Поповського (фразеологічні одиниці зі значенням «говорити» й «мовчати»), В. Русанівського (мовні особливості химерних романів). Предметом наукових розвідок цих дослідників в основному був перший роман із химерної трилогії Євгена Гуцала, другий і третій романи досліджувалися частково і принагідно.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. У своєму дослідженні охопимо увагою авторське креативне використання фразеологічних ресурсів мови, спрямоване на естетичні та прагматичні орієнтири химерності, а також проаналізуємо фразеологізми як засоби текстотворення, жанротворення та сюжетотворення.

У статті витримано широкий підхід до розуміння фразеологічної одиниці, яке підтримує більшість науковців. Воно виправдане тим, що фразеологічні одиниці всіх типів семантичної злютованості у трансформаціях створюють стилістико-прагматичний ефект.

Мета статті. Метою статті є аналіз авторського текстотворення химерної трилогії Євгена Гуцала з визначенням його лінгвостилістичних домінант.

Об'єктом дослідження стала мовленнєва організація химерного дискурсу Євгена Гуцала. **Предметом** дослідження слугували найбільш продуктивні фразеологічні засоби мовотворчого химерування письменника, що сприяють моделюванню умовно-фантастичної картини світу, формуванню химерно зорієнтованої смислової рамки тексту.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що за його результатами вперше здійснений аналіз комплексу лінгвостилістичних домінант, що створюють основну гаму авторської химерної стилістики Євгена Гуцала і української химерної прози загалом.

Теоретична і практична цінність отриманих результатів мотивовані тим, що за результатами дослідження розкрито вагомість значення різних засобів фразеології у жанротворенні, текстотворенні, сюжетотворенні української химерної прози.

Методи й методики. Вивчення лінгвостилістичних домінант химерної трилогії Євгена Гуцала ми здійснили шляхом використання індуктивного та описово-аналітичного методу, методу зіставного аналізу, методу контекстуального аналізу, методу компонентного аналізу і синтезу та методу фразеологічної ідентифікації.

Виклад основного матеріалу. Поетика досліджуваної химерної трилогії тяжіє до інтеграції гротеску й пародії, міфологічного та реального, смішного й ліричного. Вербалізаторами авторського химерування виступає складна система лексико-фразеологічних засобів. Спостереження дають підставу стверджувати, що домінантними рисами химерного дискурсу Євгена Гуцала постають: 1) афористичністю мовлення; 2) прив'язаність до народного мовлення, надмірне використанням загальнонародної фразеології; 3) ускладненість і заплутаність тексту;

4) ампліфікаційні нанизування лексичних та фразеологічних одиниць; 5) авторська обробка (трансформація) загальнонародної фразеології; 6) продуктивне використання авторських перифраз; 7) okazionale фразеотворення; 8) синонімізація лексичних і фразеологічних одиниць; 9) стилістична поліфонія. Розглянемо найбільш виразні складники авторського стилістики Євгена Гуцала, які є домінантними для химерної трилогії «Позичений чоловік» (1981) (далі ПЧ), «Приватне життя феномена» (1982) (далі ПЖФ), «Парад планет» (1984) (далі ПП).

Авторська трансформація загальнонародної фразеології. Трансформацію загальнонародної фразеології у химерних романах Євгена Гуцала слід розглядати не як окремі стилістичні прийоми, а як важливу ознаку мовленнєвої організації химерного дискурсу письменника. Авторська трансформація загальнонародних фразеологічних одиниць (далі ФО) у досліджуваній химерній прозі спрямована не стільки на конкретизацію, розвиток чи поглиблення змісту химерної прози, скільки на підкреслено експериментальну «гру» з названими мовними одиницями.

Авторська мовна гра набуває у химерних романах Євгена Гуцала неповторних рис: вона естетизує висловлення, химеризує авторську оповідь, художньо увиразнює і насичує зміст тексту. Використання фразеологічних видозмін є різними за прагматичними інтенціями письменника, такі фразеологізми виконують роль переконливих аргументів, смислових центрів, що по-різному вплетені в загальну канву романів. Автор у такій мовній грі покладається на мовну компетенцію читача і прагне, щоб той зрозумів психологічний, морально-етичний чи естетичний підтекст незвично сформульованої думки. Видозмінюючи ФО, письменник дотримується міри порушення стереотипу: в інформації, закладеній в «аномальній» мовній одиниці, він зберігає семантичну тотожність виразу, надаючи перевагу подібностям над відмінностями.

Трансформуючи загальнонародну фразеологію, Євген Гуцало виявляє фразотворчий хист та оригінальність: він не лише використовує традиційно окреслені прийоми трансформації, а й розширює їх спектр оригінальними авторськими прийомами обробки ФО. Особливе світобачення в рамках стильової системи химерності частіше диктує креативний підхід до вживання фразеологізмів, тому основна маса цих одиниць зазнає авторських видозмін. Безсумнівно, мовлення досліджуваних романів продуктивно представлене всіма видами семантичних і структурно-семантичних зрушень, та найбільший інтерес у контексті стильової домінанти химерності становлять вияви фразеологічної натяковості у межах структурно-семантичної трансформації ФО та семантична модифікація, виявами якої є подвійна актуалізація, розгорнута фразеологічна метафора та прийоми власне семантичної модифікації, зокрема зміна традиційної семантичної сполучуваності, зміна модальності, компаративація і декомпаративація ФО. Названі авторські прийоми спрямовують текстотвірний вектор романів у стихію химерної оповіді, а на психокогнітивному рівні інтегрують реальний та ірреальний світи.

Синонімізація фразеологічних одиниць. Синонімізація ФО особливо показова для досліджуваних романів. За спостереженнями В. Русанівського, синонімічне багатство – неодмінна ознака кожного химерного твору. «Перше, що впадає в очі, – це нагромадження синонімів. Іноді їх так густо, що аж ряхтить перед очима» [12, с 4]. Гуцалова оригінальність у використанні синонімів привертала увагу багатьох дослідників, зокрема, Л. Давиденко, Н. Бойко, О. Коломієць, А. Поповського, В. Русанівського, Н Пасік.

Особливості фразеологічної синонімії текстів письменника досліджувала Л. Давиденко. Дослідниця зазначає: «У художньому мовленні Є. Гуцала використовується принцип семантичної градації: фразеологізми, поєднуючись у синонімічні ряди, розглядаються як мікросистема впорядкованих множин. У

синонімічному ряді тонше відчуюються відтінки значення кожного синоніма, краще розрізняються «обертони смислу», зрештою втілюється вся акумулятивність думки письменника. ФО «заряджається» додатковими семантичними нюансами, синтезованою конотацією, вступає у нові взаємозв'язки і взаємовідношення, які не виявилися поза межами ряду» [6, с. 120].

Про великий масив синонімічних ресурсів химерних творів Євгена Гуцала свідчать підрахунки дослідниці фразеологічної синонімії О. Коломієць. За її спостереженнями, 80 % фразеологізмів (4000 ФО) химерних романів Є. Гуцала вступають у синонімічні зв'язки, утворюючи 244 ряди фразеологічних синонімів. З них: вербальних – 154 ряди, адвербіальних – 31 ряд, ад'єктивних – 41 ряд, субстантивних – 15 рядів, прономінальних – 2 ряди, інтер'єктивних – 1 ряд. [7, с. 227]. Найчисельнішим, за спостереженнями дослідниці, виявився синонімічний ряд з домінантою «говорити», який об'єднує 111 фразеологічних синонімів у 17 семантичних підгруп з різноманітними відтінками значення. Вивченню синонімії фразеологічних одиниць зі значенням «говорити» і «мовчати» було присвячене і дослідження А. Поповського [11].

Наше обстеження фразеології химерної трилогії Є. Гуцала дало можливість помітити цілі синонімічні ряди, які включають в себе по два, три, чотири і навіть п'ять, сім фразеологізмів. Найчисленніші синонімічні ряди, у яких повтор синонімічних фразеологічних одиниць здійснювано тричі. Це своєрідне відлуння фольклорної традиції, яка становить основу мовної стихії химерної прози: *Важко, немов на ладан дишу, наче на тонку пряду, наче наставився вовкові в зуби* (ПЖФ, с. 503). «...– сказала Дармограїха й *раків не стала пекти від сорому, й вуха її не зів'яли від стиду, й крізь землю не провалилась*» (ПЧ, с. 217). «*А вже хтось другий, ненависник добра та волі, напустить такого туману, утне такого мелуна, так перебере міри, що й справді біле здається чорним, а чорне вважається білим*» (ПЖФ, с. 328). У Євгена Гуцала синонімічний ряд може розростатися до меж, коли його члени біля ядра і на периферії мають лише умовно близьке значення.

Часто до одного синонімічного ряду письменник уводить псевдосиноніми – одиниці, що зазнають авторської семантичної модифікації. Наділяючи ФО нетрадиційним значенням, автор застосовує прийом організації мовлення за алогічним асоціативним принципом і цим самим демонструє підкреслену химерність оповіді: *Щось і мене повело-покрутило так, щоб я не прямо сказав, що схожий на гриб, а висловився через пень-колоду, через дорогу навприсядки, з допомогою семи мішків гречаної вовни, та й ті неповні* (ПЧ, с. 153). У мовній системі фразеологізм *через пень-колоду* відомий зі значенням 'недбало, як-небудь, не так як треба,' [13, с. 611], за аналогією до цього значення герой нанизує каламбурні звороти, яким подібна семантика й заявлене обов'язкове оточення не властиві: фразеологізм *через дорогу навприсядки* вживається зі словами *родич, рідня*, характеризуючи їх як 'дуже далекий або зовсім ніякий' [13, с. 521]; жартівливий стійкий вислів *сім мішків гречаної вовни [і (та) всі неповні]* при словах *наговорити, наплести* означає 'багато зайвого, безглузлого' [13, с. 809].

Отже, функція синонімічного увиразнення оповіді разом з іншими авторськими прийомами письменника слугує посиленню ознак химерності романів Євгена Гуцала.

Афористичність мовлення. Складником фразеологічної системи химерних романів Євгена Гуцала є афористичні вислови – такі словесні формули, авторські узагальнення, здатні до мовно-естетичного функціонування і поза текстом письменника. Такі фрази, з одного боку, можна вважати своєрідними сигналами естетичної інформації про весь твір і його автора, а з іншого – зараховувати до художніх канонів певної епохи. Вони посилюють виразовість химерного тла мовлення

Євгена Гуцала і виражають важливий, подекуди філософський зміст тексту. Афоризми досліджуваної химеріади репрезентовані 8 семантичними групами: **Людина:** *Людська душа – це темна комора, в якій світло запалюється зрідка та й то не для стороннього ока* (ПЖФ). *Немає для людини нічого таємничішого і загадковішого, ніж вона сама* (ПЖФ); **Жінка:** *Жіноцтво завжди жіноцтво!* (ПЖФ). *Язик у жінки завжди сильніший за жінку* (ПЧ). *Кожна жінка – це загадка, до якої може бути не одна відгадка, а сто* (ПЧ) тощо; **Філософія життя:** *Маємо вчитись на чужих помилках, щоб уникнути своїх власних* (ПП). *Журба – не матінка, від неї ласки не жди, вона всміхатись не годна* (ПЖФ); **Слово. Мова:** *Слово де не посій, там воно вродить, навіть на яловій землі, яка сама їсти просить* (ПЖФ); **Праця:** *Чим більше й краще працюємо – тим ближче наше майбутнє* (ПП); **Мистецтво:** *Мистецтво – це життя, і життя – це мистецтво* (ПЖФ). *Новий день треба славити новими піснями* (ПЖФ); **Сміх:** ... *сміх не повинен виходити за рамки. Сміх завжди має бути в рамках! Сміх ворога мені ворожий. Сміх – це здоров'я, чим більше смієшся – тим здоровіший* (ПЖФ). *Треба знати, коли сміятися, скільки сміятися. А також – як сміятися і з кого сміятися. Сміх... є дошкульна зброя, а до зброї треба розумно братися. Щоб бодай у своїх не вистрелити й самим собі не завдати шкоди* (ПЖФ); **Слава:** *Слава – це ярмо, якому ти й належиш, а не собі. Всі, що прагнуть слави, насправді прагнуть рабства, уярмлення. Слава – це чорт, який завжди чортом буде, з яким і не треба змагатись і з якого ніколи не буде солодкого м'яса. Домагатися слави – це свідомо запродати чортові душу. Слава крутить людиною, мов чорт дорогою, слава так вириває людське коріння, як ото чорт гречку рве з корінням на перевесло!* (ПЖФ).

До типових фігур афоризмів Євгена Гуцала належать антитеза, гіпербола, паралелізм, порівняння, що письменник запозичує зі стихії народного мовлення загальнонародної фразеології. Вони експресіонізують авторський зміст та подають його в оптимально лаконічній формі. Часто в основі афористичних висловів Є. Гуцала використовується парадокс, що суперечить здоровому глузду, але є характерний для химерування письменника.

Афоризми Євгена Гуцала виконують у текстах досліджуваних романів різноманітні стилістичні функції: загальнодидактичну (застерігають, вчать), пізнавальну (сприяти глибшому проникненню у філософську сутність буття), інтерпретативну (оцінюють конкретну ситуації), полемічну (підкріплюють і посилюють аргументи у суперечці), але провідною функцією залишається – комічна. Образними висловами письменник художньо естетизує такі поняття, як *людина, жінка, слово, мова, праця, мистецтво, сміх, слава*. Ними письменник утверджує споконвічні уявлення про абсолютні людські ідеали, що мають залишатися пріоритетними в усі часи у характерному для химерної оповіді сатирико-гумористичному струмені. Авторські афоризми в химерній прозі Євгена Гуцала створюють лейтмотивність твору, постаючи його смисловими домінантами й засобом авторського химерування.

Продуктивне використання авторських перифраз. Однією з виразних домінант мовотворчого химерування Євгена Гуцала є перифразотворення. Особливо показово це простежується у другому і третьому романах трилогії. Авторська перифраза постає текстовим заміником лексичної одиниці. Спостереження показують, що створення авторських перифраз у Євгена Гуцала спричинені сюжетними лініями романів. Автор використовує як утрадиційнені, так і оказіональні одиниці. Найчастіше письменник описовою назвою іменує головних персонажів химеріади. Найширше перифрастичне поле автор створив для найменування головного героя трилогії – Хоми Прищепи, який рясно обростає описовими зворотами у другому і третьому романах трилогії. Всього нами зафіксовано 42 такі перифрази: *агент з Яблунівки; багатолікий мандрівник Хома; божок грибок маслючок у «Барвінку»; великий голкотерапевт з*

Яблунівки; великий життєлюб із колгоспу «Барвінок»; видатний характерник колгоспної епохи; вірний лицар науково-технічної революції; Гомер з Яблунівки; грибок маслючок невірний і лукавий; грибок маслючок; грибок маслючок, обожнюваний хомопоклонниками всього світу; законне дитяти планети Меркурій; колгоспник з Яблунівки; лицар науково-технічної революції; лицар без докорів сумління і совісті; лукавий ще й невірний Хома; надлюдина другої половини двадцятого століття; народний голкотерапевт з Яблунівки; невидимий чудотворець Хома; незрівнянний грибок маслючок, рівного якому немає поміж численних грибів рідної України! позичений чоловік; позичений чоловік, лукавий, та ще й невірний, з подільського села Яблунівки; самодіяльний батькувальник прецирого яблунівського заквасу; старший куди пошлють з колгоспу «Барвінок»; старший куди пошлють у відставці; старший куди пошлють, ветеран війни і ветеран праці в колгоспі «Барвінок»; тракторозавр Хома Хомович; вчорашній старший куди пошлють у колгоспі «Барвінок»; химерний Яблунівець; химерник з Яблунівки; Хо Хо Прищепя; Хома невірний і лукавий із подільської Яблунівки!; Хома-златоуст; яблунівський любомудр; яблунівський характерник; ярмарковий дурень; той, хто крізь землю пройшов червону шапочку знайшов; славний співвітчизник і земляк; старий ловець двоногих овець; солом'яний парубок.

Майстерність Гуцалового перифразотворення виявляється у розлогості цих одиниць саме в найменуванні головного героя трилогії. Письменник охоплює авторською перифразою сюжет цілого розділу і розгортає її від двох до одинадцятьох компонентів: *незрівнянний грибок маслючок, рівного якому немає поміж численних грибів рідної України!; позичений чоловік, лукавий, та ще й невірний, з подільського села Яблунівки.*

Перифрази на позначення головних та епізодичних персонажів трилогії найчисленніші у досліджуваних романах. Досить активно письменник використовує перифрази й для найменування:

– тварин: *сіамський одоробло; сіамське щастя; сіамський пройдисвіт; сіамський гідол; сіамський змії-горинич* (про сіамського кота, якого Мартоха придбала на ярмарку); *хижий сіроманець* (вовк); *химерне диво* (метелик);

– визначних місць світу: *Мекка сучасних художників* (Монпарнас); *новітня Мекка новітніх художників* (Яблунівка);

– відомих міст світу: *столиця світової моди* (Париж); *столиця розваг* (Лас-Вегас); *центр наркоманії, розпутства і злочинності* (Лас-Вегас); *місто ангелів, храм ранкової зорі* (Банконг);

– відомих у світі людей: *король футболу* (Пеле);

– узагальнених назв представників певної професії: *майстри помазка, бритви і ножиць* (перукарі); *майстер пензля* (художник); *любители жартів, дотепів, каламбурів* (жартуни, пересмішники); *майстри жовтої преси* (епатажні журналісти) *короли мила й жувальної гумки* (режисери серіалів); *любитель прянощів земного буття* (художник); *представниці найдавнішої професії* (повії); *лицарі плаща й кинджала* (шпигуни).

Аналіз фактичного матеріалу дає можливість зробити узагальнення, що використання Євгеном Гуцалом описових зворотів мотивоване не потребою уникнення небажаних повторів, а намаганням дати характеристику тому, хто чи що впливає на динаміку життя яблунівців.

Оказіональне фразеотворення Євгена Гуцала. Євген Гуцало у химерній трилогії демонструє не тільки добру обізнаність в українській фразеології та пареміології, але й талант письменника-творця, який створив оригінальні okazіональні ФО. Okазіональний фразеологізм породжується контекстом, і саме контекст допомагає читачеві сприйняти цей okazіональний фразеологізм вперше.

Виявлені авторські оказіоналізми химерних романів Євгена Гуцала розподілено на фраземи, тавтологічні фразеологічні вирази та компаративні звороти. Проілюструємо заявлене на прикладах: **фраземи:** *вступати в теревені* (розпочинати тривалі розмови), *зійти на шаховий олімп* (стати переможцем шахових змагань), *не лопуцьком роблений* (запліднений природним способом), *завести в тяж* (зробити вагітною), *ввійти в тяж* (завагітніти), *спроторив дитинку на стороні* (став незаконним батьком), *спромоглись на дитину* (знайти можливість народити дитину), *зацвісти дитям (дитиною)* (народити дитину), *підупасти на парубоцькому завзятті* (втратити чоловічу потенцію), *гладити дорогу* (йти), *увійти в хороми голови* (запам'ятати), *поскладати в картотеку пам'яті* (запам'ятати, упорядкувавши інформацію), *зійти з мислі* (перестати бути об'єктом думки), *щирий любитель оковитої* (п'яниця), *бити поклони скляному богу* (виявляти залежність від алкоголю), *погомоніти зі скляним богом* (пити горілку), *самозваний злодій* (який сам себе називає злодієм за певні вчинки), *ескулапський вертеп* (демонстрація колекції законсервованих людських органів) тощо; **тавтологічні фразеологічні вирази,** *мізками мізкувати, мелуна молоти, химерії химеряться* (в голові), *пень пнем, рань рання, лебеділи лебедиками* (слова), *марно-марнюща марнота, чесняк із чесняків, бевзь бевзем* (мовчки), *мара марою, педант із педантів, блудом блудити, батальні баталії* (зчиняти), *тума тумою* (ходити), *суш сушить* (памороки), *варом обварене* (болить), *тетерею стетеріти* (злякатися), *моцак із моцаків* (міцний), *найдивовижніша дивовижа, гіркий, мов гірчак, памороки запаморочилися, полотном сполотніти* (побіліти з переляку) тощо; **компаративні звороти:** *танцюрист із мене – як з соняшникової бадилли мисливська рушниця; орудував язиком, як безногий протезом; шелестів сипкими словами, наче зів'яле листя шарудить; сипонув словами, наче покотив чавунці по долівці; цокотіли [слова], неначе горох у підрешітку; ворушився беззвучно [язик], мовби на пательні підсмажений; сказала ніжно, мов ладаном із лампадкою війнула; ударив голосом, наче громом у грозу; говорив, наче кайлом рубав граніт у кар'єрі; кричить, наче в неї в животі бурчить; горлає, наче її колька діймає; реве, наче відьом-сестер до себе зве; розцвіла обличчям, як найрозкішніша мальва; глипнув очима так, наче не тільки зайвих кілька трудоднів записав, а й видав ягничку у премію; дивився очима так, наче передумав мені записувати кілька зайвих трудоднів і ягничку в премію теж передумав давати; надої покотяться донизу, як дурний голою сідницею із снігової гори; стріляє поглядом, наче лобуряка з рогатки; чорноокий, мовби очі свої на ніч ховає у комин, у сажу; чорний [про коваля], мов халява в дьогті; стомлений, як вірьовка, на якій з ранку до вечора воду із колодязя витягають тощо.*

Авторське фразеотворення Євгена Гуцала досить чітко імітує закони творення ФО за існуючими моделями. Для авторського фразеотворення письменник обирає найпродуктивніші моделі. У мові химеріади оказіональні ФО часто неможливо відрізнити від загальнонародних, бо письменник робить це природно, як природно ним твориться і сама фольклорна образність химеріади. Оказіональні ФО Євгена Гуцала наділені вишуканим красномовством і оригінальною метафоричністю.

Авторське заголовкотворення у химерній прозі. Аналізуючи мову химерної прози Є. Гуцала, не можна лишити поза увагою авторську манеру називання розділів, особливо у першій частині трилогії. У романі «Позичений чоловік» Є. Гуцала заголовки виконують вагому стилістичну функцію й відіграють важливу ідейно-смыслову роль. У них містяться пояснення чергового епізоду з «многотрудних» днів Хоми Прищепи, але здебільшого заголовки постає сюжетним стрижнем розділу. У другому і третьому романах автор відмовляється від такої номінації частин твору і переходить на описове називання. На думку П. Майдаченка, «... можливо, відчувши певне насильництво у вживанні прийому «етнографічної» літератури» [8, с. 120].

Усього у першому романі 47 заголовків. З них для іменування розділів письменник використав: **паремій** – 27; (*І на мудрому дідько на лису гору їздить; Подарунки за Дніпром без штанів ходять; Мені робити, мов п'яному з гори котиться; Буде лихо, то найдеться й розум; Верзи, верзице, поки верзеться; Здохни та охни, полюби та й сохни та інші*); **загадок** – 3 (*Крізь землю пройшов, червону шапочку знайшов (гриб); За білими березами талалайко плеще (язик); Сидить півень на яворі, спустив крила кровавії (калина)*); **каламбурів** – 1 (*Одне до ліса, друге до біса, а на п'яті перстень*); **нісенітниць** – 2 (*Кваша під боки взялася, а кисіль вуса закрутив; Вродили верби, зацвіли раки, поспіли в'юни*); **лихих побажань** – 2 (*Щоб тебе грім убив і блискавка спалила! Щоб під ним і над ним земля горіла на косовий сажень!*) **скоромовок** – 1 (*Був собі цебер перецебрився, мав діти цебрєнята-перецебрєнята*); **жартів, дотепів** – 2 (*Жартуй, глечичок, поки не луснув; Бодай не казати, а говорити можна*); **повчання, сентенції** – 1 (*Побачим, що буде з нас, – чи торба, чи мішок!*); **примовки до танців** – 1 (*Ой там на долині жуки бабу повалили і сорочку зняли, прочуханки дали*); **афоризм** – 1 (*Живемо, щоб їсти, а їмо, щоб жити*). Решта – 6 заголовків – авторське найменування (*Не Півторакожуха й не Чортійогобатька; Не з Грижинець і не з Газопровідного; Мужність чоловічу дьогтем полито; Гуляка по мисках, кухлях, келишках та наперстках; Три доземні поклони рідній Яблунівці*).

З 41 фольклорної одиниці, взятої письменником для найменування розділів у романі «Позичений чоловік», без авторської видозміни використано – 16 одиниць, що становить 39 %, з авторською видозміною – 25 одиниць, що становить 61 %.

Варіаційні зміни, як основні, автор застосував у 2 заголовках (8 %): *Не поговоривши з головою, не беріть руками!* – пор. Не поговоривши з головою, не бери руками. [14, с. 271]; *Побачиш, що буде з нас, – чи торба, чи мішок!* – Побачим, що буде з нас, — чи торба, чи мішок! [14, с. 290].

Суто трансформаційних змін зазнали ФО у 18 заголовках (72 %). З них субституційні заміни – у 4 заголовках: *Й навіщо коневі зав'язувати хвоста?* і пор. Не вмє коневі хвоста зав'язати [14, с. 443]; *Легко буде лежати, пером землю держати.* і пор. Легко йому лежать, пером землю держать. [14, с. 565]; *Такий я добрий голий, як він без сорочки.* – пор. Такий я добрий голий, як ти без сорочки [14, с. 516]; *Відняло розум і коваль не вкує* – пор. Хто розуму не має, тому й коваль не вкує [14, с. 319].

Приєм поширення ФО Є. Гуцало використав у 9 заголовках: (*Мені робити* – мов п'яному з гори котиться – пор. Як п'яному з гори котиться [14, с. 743]; *Не кортить до баби з кованим носом?* – пор. Баба з кованим носом [14, с. 342]; *Чи не доведеться йти на базар по другу голову?* – пор. Йти по другу голову [14, с. 398]; *Чисто брешемо з дідом Гапличком* – і віяти не треба – пор. Чисто бреше, що й віяти не треба [14, с. 171]; *Коли б не вмер Варава, то довго жив би* – Коли б не вмер, то довго б жив [14, с. 564]; *Нарешті, все вийшло, мов камінь із води* – Вийде, як камінь із води [14, с. 775]; *Навели скарби на гріх та й покинули на сміх.* – пор. Навели на гріх, та й покинули на сміх [14, с. 317]; *Хо-хо, лизь-лизь, та й далі* – пор. Лизь, лизь, та й далі. [14, с. 487]; *Таки не можна сонце мішком зловити* – Сонця в мішок не вловиш. [14, с. 290].

Приєм усічення автор використав у 2 заголовках: *Вродили верби, зацвіли раки, поспіли в'юни* – пор. Був собі та не мав собі, затесана та нетесана. Тож подарував мені дід вола. Як пішов я тим волом орати, та наорав на припічку на три горщики кваші. **Та вродили верби, та зацвіли раки, та поспіли в'юни.** Як поліз я тих в'юнів трусити: трушу та трушу, та натрусив папушу тютюну. Пов'язав я той тютюн і продав по три копійки голова в голову. Та купив я руно вовни, та покроїв заступом свиту, та приставив із подушки комір, дак вийшли такі штани, що й не підіймеш. (Українська народна казка Подніпров'я (Наддніпряниці)). *Ой там на долині жуки бабу повалили і*

сорочку зняли! – пор. Ой там на долині жуки бабу повалили і сорочку зняли, **прочуханки (або: висіканку) дали** [14, с. 763].

Приєм натяку використовує письменник у 2 заголовках: *Не сито з собачого хвоста* – пор. Господар з тебе такий кепський, як з собачого хвоста сито [14, с. 260]; *Тетериться Хома, коли голубляться до нього* – Я до тебе голублюсь, а ти від мене тетеришся [14, с. 627].

Контаміновано 1 заголовок: *Одне до ліса, друге до біса, а на п'яті перстень* – пор. Один до ліса, другий до біса [14, с.462]; У городі бузина, а в Києві дядько, тим я тебе полюбила, що на п'яті перстень [14, с. 780]. Автор поєднує дві паремії – одну повну і останню частину другої паремії.

Модифікаційні зміни автор використав у 3 заголовках (12 %). Зазнав зміни семантики афоризм Сократа, у якому філософ говорив про необхідність правильного раціонального харчування задля здоров'я людини (Ми живемо не для того, щоб їсти, але їмо для того, щоб жити. Сократ). Євген Гуцало створює образ Одарки Дармограїхи, яка однозначно і прямолінійно втілює собою міщанство, сповідуючи принципи «Чим краще їси – тим краще живеш... чим краще живеш, тим краще їси!», а тому заголовок до цього розділу автор модифікує такою формою «*Живемо, щоб їсти, а їмо, щоб жити*». У двох наступних заголовках письменник змінює модальність узуальної ФО, надаючи їй питальної інтонації: *А якби я запишався, як кобила до будяка?* – пор. *Запишався, як кобила до будяка.* [14, с. 126]; *А якби нас грім убив та блискавка спалила?* – пор. *Щоб тебе грім убив і блискавка спалила!* [14, с. 734];

Комплексні зміни ФО автор продемонстрував у 2 заголовках (8 %):

Мене, винного-невинного, двома батогами бито – пор. Винного двома батогами не б'ють. (УНПП: 140) – письменник поєднав трансформаційне поширення і модифікував модальність виразу, замінивши заперечення на ствердження. *Коли земля під ногами горить на косовий сажень* – пор. Щоб під ним і над ним земля горіла на косовий сажень! [14, с. 736] – автор використовує частину, співзвучну з компонентом узуальної ФО, і змінює модальність виразу з наказової на розповідну.

Заголовки у химерному романі Є. Гуцала «Позичений чоловік» є органічною частиною художньої архітектури тексту. Вони творять і підтримують загальну химерну модальність досліджуваної трилогії.

Висновок. Отже, лінгвостилістичними домінантами химерності у трилогії Євгена Гуцала постають авторська трансформація загальнонародної фразеології, авторське афоризмотворення, оказіональне фразеотворення, синонімізація фразеологічних одиниць, активне продукування авторських перифраз та заголовкотворення. Зазначені одиниці забезпечують широкий простір для створення образності, експресивності, алогічної мовної гри, експлікації асоціативних зв'язків, багатоплощинного сприйняття вербальних знаків, що сприяє моделюванню умовно-фантастичної картини світу, формуванню химерно зорієнтованої смислової рамки тексту й сміхового ефекту.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні інших стилевих домінант химеротворення Євгена Гуцала, зокрема прийомів ампліфікації і градації.

Література

1. *Андреева Т. М.* Тавтологічні фразеологізми в українській мові. *Мовні й концептуальні картини світу*. К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. Вип. 43 (1). С. 3–9.
2. *Білоноженко В. М., Гнатюк І. С.* Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів; відп. ред. Л. С. Паламарчук; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. К. : Наук. думка, 1989. 156 с.

3. Бойко Н. І., Давиденко Л. Б. Градуальний ряд фразеологізмів-синонімів у контексті мовотворчої практики Є. Гуцала. *Література та культура Полісся*. Ніжин : НДПІ, 1996. Вип. 7. С. 188–191.
4. Важеніна О. Мовно-стильові особливості химерної прози. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 2001. Вип. 8. С. 180–184.
5. Важеніна О. Г. Фразеологічна синонімія як образно-виражальний засіб химеріади Євгена Гуцала. International research and practice conference «*Modern philology: relevant issues and prospects of research*»: Conference proceedings, October 20–21, 2017. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing». P. 11–16.
6. Давиденко Л. Б. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць [Текст] : дис. ... канд. філол. наук. К., 1992. 159 с.
7. Коломієць О. М. Фразеологічні синоніми в системі образно-зображувальних засобів мови Є. П. Гуцала. Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (26–28 березня 2003 р.). Дніпропетровськ : Економіка, 2003. С. 227–228.
8. Майдаченко П. І. Гротеск, ирония и пародирование как виды комического в современной украинской прозе : дис. ... канд. філол. наук. М., 1984. 175 с.
9. Пасік Н. М. Фразеологічна репрезентація стильової домінанти химерності в художньому мовленні Євгена Гуцала. *Література та культура Полісся*. Вип. 84. Серія «Філологічні науки». № 7 / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 139–149.
10. Пашковська Н. Ф. Перифрази як складники синонімічного ряду (на матеріалі роману «Позичений чоловік» Є. Гуцала) URL: http://philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2010_29/199_203
11. Поповський А. М. Фразеологічні одиниці зі значенням «говорити» і «мовчати» в мові художніх творів Є. П. Гуцала. *Лінгвістика*. 2009. № 3 (18). С. 77–84.
12. Русанівський В. М. Мова химерного роману. *Мовознавство*. 2006. № 4. С. 3–21.
13. Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. К. : Наук. думка, 2008. 1104 с. (Словники України).
14. Українські народні прислів'я та приказки: дожовтневий період / [упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут]. К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 790 с.

References:

1. Andreeva, T.M. (2013), *Tautological phraseology in the Ukrainian language [Tavtoloichni frazeolohizmy v ukrayins'kiy movi]*, Linguistic and conceptual pictures of the world, К. : VPTS "Kyiv University", 2013, Vyp. 43 (1), pp 3–9.
2. Bilonozhenko, V.M., Hnatiuk, I.S. (1989), *Functioning and lexicographic development of Ukrainian phraseology [Funktsionuvannya ta leksykohrafichna rozrobka ukrayins'kykh frazeolohizmiv]*; resp. ed. L.S. Palamarchuk; Inst. Of Linguistics. O.O. Potebny Academy of Sciences of the USSR, K.: Nauk. opinion, 1989, 156 p.
3. Boyko, N.I., Davydenko, L.B., (1996), *Gradual series of phraseology-synonyms in the context of language practice E. Gutsal [Hradual'nyy ryad frazeolohizmiv-synonimiv u konteksti movotvorchoyi praktyky Y. Hutsala]*, Literature and culture of Polissya, Nizhyn: NDPI, 1996, Vyp. 7, pp. 188–191.
4. Vazhenina, O., (2001), *Linguistic and stylistic features of bizarre prose [Movno-styl'ovi osoblyvosti khyvernoyi prozy]*, Linguistic studies, Donetsk: DonNU, 2001, Vyp. 8, pp. 180–184.

5. Vazhenina, O.G., (2017), *Phraseological synonymy as a figurative means of expression of Yevhen Gutsal's chimera [Frazеolohichna sinonimiya yak obrazno-vyrazhal'nyy zasib khymeriady Yevhena Hutsala]*, International research and practice conference «*Modern philology: relevant issues and prospects of research*»: Conference proceedings, October 20–21, 2017, Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», pp. 11–16.

6. Davydenko, L.B., (1992), *Syntactic functions and structural-semantic modifications of phraseological units [Syntaksychni funktsiyi i strukturno-semantychni modyfikatsiyi frazeolohichnykh odynyts'] [Tekst] : dys. ... kand. filol. nauk. K., 1992, 159 p.*

7. Kolomiets, O.M., (2003), *Phraseological synonyms in the system of figurative means of speech of E.P. Gutsal [Frazеolohichni synonymy v systemi obrazno-zobrazhuval'nykh zasobiv movy Ye. P. Hutsala]*, Lexical and grammatical innovations in modern Slavic languages. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference (March 26–28, 2003), Dnipropetrovsk: Ekonomika, 2003, pp. 227–228.

8. Maidachenko, P.I., (1984), *Grotesque, irony and parody as types of comic in modern Ukrainian prose: [Hrotesk, yronyya y parodyrovanye kak vydy komycheskoho v sovremennoy ukraynskoy proze] : dys. ... kand. fylol. nauk, M., 175 p.*

9. Pasik, N.M., (2016), *Phraseological representation of the stylistic dominant of whimsy in the artistic speech of Eugene Gutsal [Frazеolohichna reprezentatsiya styl'ovoyi dominanty khymernosti v khudozhn'omu movlenni Yevhena Hutsala]*, Literature and culture of Polissya, Vip. 84, Series "Philological Sciences", № 7 / resp. ed. and order. GV Samoilenko. Nizhyn: NDU. M. Gogol, 2016, pp. 139–149.

10. Pashkovskaya, N.F., (2010), *Periphrasis as components of a synonymous series (on the material of the novel "The Borrowed Man" by E. Gutsal)[Peryfrazy yak skladnyky sinonimichnoho ryadu (na materialy romanu «Pozychenyi cholovik» Ye. Hutsala)]* URL: http://philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2010_29/199_203.

11. Popovsky, A.M., (2009), *Phraseological units with the meaning of "speak" and "keep silent" in the language of works of art by E.P. Gutsal [Frazеolohichni odynytsi zi znachennyam «hovoryty» i «movchaty» v movi khudozhnykh tvoriv Ye.P. Hutsala]*. Linguistics, 2009, № 3 (18), pp. 77–84.

12. Rusanovsky, V.M., (2006), *The language of a bizarre novel. [Mova khymerneho romanu]*. Linguistics, 2006, № 4, pp. 3–21.

13. Dictionary of phraseology of the Ukrainian language (2008) [Slovnyk frazeolohizmiv ukrayyns'koyi movy] / [ed. : V.M. Bilonozhenko and others], K.: Nauk. opinion, 2008, 1104 p. (Dictionaries of Ukraine).

14. *Ukrainian folk proverbs and sayings: pre-October period, (1963), [Ukrayyns'ki narodni prysliv'ya ta prykazky: dozhovtnevyy period] / [upor. V. Bobkova, Y. Bahmut, A. Bahmut]. K. : State Publishing House of Fiction, 1963, 790 p.*

Е. Г. Важенина,

*Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса,
кафедра украинского языка, теории и истории украинской и мировой
литературы*

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ДОМИНАНТЫ ПРИЧУДЛИВОГО ДИСКУРСА ЕВГЕНИЯ ГУЦАЛА

Статья посвящена исследованию авторской стилистики Евгения Гуцало, в частности выявлению лингвостилистических доминант причудливого дискурса писателя. Материалом исследования служила причудливая трилогия писателя «Муж займы», «Частная жизнь феномена», «Парад планет». Установлено, что вербализаторамы

авторского химерирования Евгения Гуцало выступает сложная система лексико-фразеологических средств с доминированием различных проявлений авторской видоизменения фразеологизмов.

Ключевые слова: афоризм, синонимизация фразеологизмов, перифраз, перифрастичный поле, ocasionальне фразеотворення, тавтологичны фразеологические выражения, химерийна модальность.

O. G. Vazhenina,

*Vasyl Stus Donetsk National University,
Department of Ukrainian Language, theory and history of Ukrainian and World
Literature*

LINGUISTIC AND STYLISTIC DOMINANTS OF YEVHEN HUTSALO'S BIZARRE DISCOURSE

Purpose. The article is devoted to the study of the author's stylistics by Yevhen Hutsalo, in particular to the identification of the linguistic and stylistic dominants of the writer's bizarre discourse. The material of the study was a bizarre trilogy of the writer «Borrowed Man», «Private Life of the Phenomenon», «Parade of Planets».

Research methods. The research is based on general scientific methods, using inductive and descriptive-analytical methods – for the accumulation, systematization and analysis of factual material; method of phraseological analysis – to identify the phraseology of the phrase; structural and semantic methods – for the analysis of textual integration of phraseology; the method of comparative analysis is used to compare casual and occasional phraseological units; the method of contextual analysis was used to establish the author's intentions and text-forming potentials of transformed phraseology.

Results. The author's linguistic and stylistic organization of Yevhen Hutsalo's bizarre trilogy is analyzed, its linguistic and stylistic dominants, which appear as text-forming, plot-forming and genre-forming factors of Yevhen Hutsalo's bizarre discourse, are determined. Their typological manifestations and expressive-pragmatic functions in the text space of the studied chimera are determined. It is revealed that the writer uses structural-semantic transformations and semantic modifications of phraseology, occasional phraseology, synonymization of phraseological units, author's aphorisms, author's paraphrasing and title creation productively to create a chimerical modality of the literary-art text.

Conclusions. It's established that the verbalizers of the author's pretentiousness by Yevhen Hutsalo are a complex system of lexical and phraseological means with the dominance of different manifestations of the author's modification of phraseological units. The most significant in the context of the stylistic dominance of pretentiousness are the semantic modification of phraseology, in particular the reception of double actualization, expanded phraseological metaphor, and structural-semantic transformation of phraseology, in particular the reception of phraseological hints, capable of directing. In order to enhance the linguistic-art expressiveness of bizarre novels, the writer productively uses the synonymization of phraseology, to realize the harmony of form and content uses the author's paraphrasing and author's aphorisms.

Key words: phraseological unit, aphorism, synonymization of phraseological units, periphrasis, periphrastic field, occasional phrase formation, tautological phraseological expressions, comparative inversions, chimerical modality.